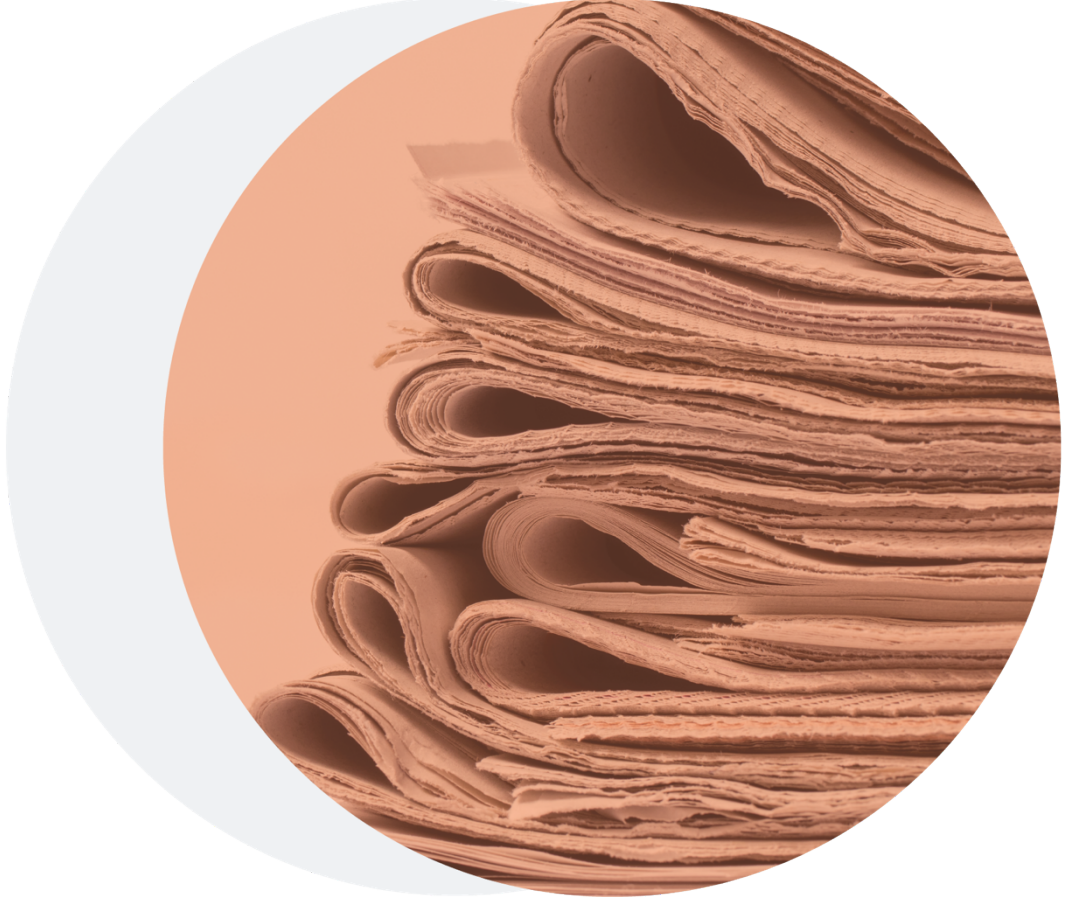

Avrupa Birliği tarafından finanse edilmektedir

Avrupa Birliği Komisyonu 2022 Geniřleme Paketi ve Türkiye İlerleme Raporu

Sivil Toplum, Karar Verme Süreçlerine
Katılım ve Örgütlenme Özgürlüğü

Sivil Toplum¹

Sivil toplum ortamına ilişkin ciddi gerileme devam etmiştir. Sivil toplum sürekli baskı altında kalmış ve özgürce faaliyet gösterme alanları daralmaya devam ederek ifade, örgütlenme ve toplanma özgürlükleri kısıtlanmıştır. Önde gelen insan hakları savunucularından Osman Kavala şartlı tahliye olmaksızın müebbet hapis cezasına ('ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası') ve yedi sanık da 18 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Bu karar, AİHM tarafından verilen bir karara aykırılık teşkil etmektedir.

Olağanüstü hal kapsamında kapatılan insan hakları örgütlerine mal varlıklarına el konulmasına ilişkin etkili bir iç hukuk yolu sağlanmamıştır. Kitle imha silahlarının yayılmasının finansmanının önlenmesine ilişkin kanunun uygulanması, insan hakları savunucularının ve sivil toplumun faaliyetlerine getirilen kısıtlamalar da dâhil olmak üzere, sivil toplum örgütleri üzerindeki kısıtlama ve baskıları artırmıştır. Tüm bu olumsuz gelişmelere rağmen sivil toplum sesini duyurmaya ve sivil hayata müdahil olmaya devam etti ve gelişmeleri olabildiğince raporladı.

Bağımsız sivil toplum örgütlerine yeni mevzuat ve politikalar hakkında etkili bir şekilde danışılmasına yönelik sistematik ve kapsayıcı mekanizmaların uygulamaya konulması gerekmektedir. Demokratik sistemlerin önemli bir parçası olan güçlü ve çeşitli sivil toplum, hükümet ve devlet kurumları tarafından hedef alınmamalı ve işleyişi kısıtlanmamalıdır. Türkiye'deki sivil toplum kuruluşları, başta eğitim, kadın hakları, LGBTIQ bireylerin hakları, azınlıklara mensup kişilerin hakları, din ve inanç özgürlüğü, ayrımcılıkla mücadele, etnik ve toplumsal hoşgörü konusunda farkındalık yaratma, nefret suçlarının izlenmesi ve mültecilere destek olmak üzere ülkenin temel meselelerine önemli katkılarda bulunmaya devam etmiştir. İnsan hakları örgütleri, aktivistlerin ve insan hakları savunucularının tutuklanması ve gözaltına alınması da dahil olmak üzere artan adli ve idari baskılarla karşı karşıya kalmıştır. İnsan hakları örgütleri, aktivistlerin ve insan hakları savunucularının tutuklanması ve gözaltına alınması da dâhil olmak üzere, artan adli ve idari baskılarla karşı karşıya kalmıştır. Sık sık açılan adli soruşturmalar ve ağır cezalarla sonuçlanan davalar, sivil toplum için giderek daha düşmanca bir ortamın oluşmasına yol açmıştır.

Terörizmin aşırı geniş tanımı ve bunun yargı tarafından yorumlanması, sivil toplum üzerinde endişe verici bir caydırıcı etkiye sahiptir. 16 Nisan 2022'de, önde gelen insan hakları savunucularından Osman Kavala, hükümeti devirmeye teşebbüs suçlamasıyla (daha önce beraat ettiği bir suçlama) şartlı tahliye olmaksızın ömür boyu hapis cezasına çarptırılmıştır. Önde gelen insan hakları savunucuları olan diğer yedi sanık da aynı suçlamalarla 18 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Karar, uluslararası toplum ve birçok AB Üyesi Devlet tarafından verilen sert tepkilere yol açmıştır. Şubat 2022'de Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, AİHM'in 2019 tarihli kararını uygulamayı ve Osman Kavala'yı derhal serbest bırakmayı reddettiği için Türkiye'ye karşı bir ihlal prosedürü başlatmaya karar vermiştir. İhlal prosedürünün başlatılması, Türkiye'nin Kavala davasında Mahkeme'nin kararını uygulamayı reddetmesi, Türkiye'nin Avrupa Konseyi üyesi olarak yükümlülüklerine bağlılığı konusunda şüphelere yol açmıştır.

¹ EUROPEAN COMMISSION, COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT Türkiye 2022 Report, Brussels, 12.10.2022 SWD(2022) 333 final, pages 15-17

İhlal prosedürü bağlamında, AİHM Temmuz 2022'de, Türkiye'nin Sözleşme'nin 46 § 1 maddesi kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirmediğine ve Mahkeme tarafından 10 Aralık 2019 tarihinde Kavala/Türkiye davasında verilen Daire kararına uymadığına hükmetmiştir. İnsan hakları savunucularına karşı açılan bir diğer önemli dava olan Büyükada davası halen Yargıtay'da derdesttir. Hükümete yakın bazı medya organlarında, özellikle AB dahil olmak üzere uluslararası bağışçılardan fon kabul ettikleri için insan hakları savunucularının suçlu olarak gösterilmeleri ciddi bir endişe kaynağı olmaya devam etmektedir. Cumhurbaşkanı ve bakanlar da dahil olmak üzere üst düzey kamu görevlilerinin yargılama sürecindeki karalayıcı söylemleri, masumiyet ilkesine ve adil yargılanma hakkına saygı konusunda ciddi şüpheler uyandırmaktadır. Kadın siyasetçilerin ve kadın örgütlerinin sık sık gözaltı, soruşturma ve tutuklamalarla karşılaşması, örgütlenme özgürlüğü, ifade özgürlüğü, toplanma özgürlüğü ve siyasi hayata katılımın önünde ciddi bir engel oluşturmuştur. 'Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu' hakkında kapatma davası açılmış ve merkezi Diyarbakır'da bulunan Rosa Kadın Derneği yöneticileri düzenli olarak gözaltına alınmış, tutuklanmış ve Mali Suçları Araştırma Kurulu (MASAK) da dahil olmak üzere defalarca denetime tabi tutulmuştur.

İstanbul'daki Tarlabası Toplum Merkezi hakkında, çocuklara LGBTİQ ve PKK propagandası yaptığı iddiasıyla, idari denetimler, para cezaları ve yoğun bir karalama kampanyasının ardından kapatma davası açılmıştır. LGBTIQ sivil toplum örgütlerini ve kişileri hedef alan damgalama, nefret söylemi ve ayrımcı söylem çok güçlü bir şekilde olduğu gibi devam etmiştir. Mültecilere insani yardım sağlayanlar da dahil olmak üzere uluslararası sivil toplum kuruluşları Türkiye'deki çalışmalarında zorluklarla karşılaşmaya devam etmiştir. Kanun hükmünde kararnamelerle kapatılan sivil toplum kuruluşlarının mal varlıklarına el konulmasına ilişkin etkili bir iç hukuk yolu sağlanmamıştır. Sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarını düzenleyen yasal çerçeve netlikten yoksun kalmış ve uygulamalar keyfilik riskini beraberinde getirmiştir. 2021 tarihli bir Danıştay kararına rağmen, tüm derneklerin üyelerini İçişleri Bakanlığı'nın bilgi sistemine kaydettirmeleri zorunludur. Bu yasal yükümlülük, AGİT/Avrupa Konseyi'nin örgütlenme özgürlüğüne ilişkin kılavuz ilkeleriyle uyumlu değildir. Risk analizi gerektiren kitle imha silahlarının yayılmasının finansmanının önlenmesine ilişkin 2020 tarihli yasa, yetkililer tarafından bağımsız insan hakları örgütlerini profillemek ve hedef göstermek için defalarca kullanılmıştır.

Bu durum bir korku ve sindirme iklimi yaratmış ve STÖ'ler üzerinde meşru faaliyetlerini yürütmelerini engelleyen caydırıcı etkiyi pekiştirmiştir. Temmuz 2021 Venedik Komisyonu ve Şubat 2021 BM Özel Raportörlerinin tavsiyeleri, hükümetin Türkiye'nin insan hakları yükümlülükleriyle uyumluluğu sağlamak için mevzuatın belirli yönlerini yeniden gözden geçirmesi gerektiği sonucuna varmıştır. Kanun, sivil toplumun, bağış toplama faaliyetleri de dahil olmak üzere örgütlenme ve toplanma özgürlüğünü engellemek için kullanılmamalıdır. Venedik Komisyonu'nun da altını çizdiği üzere, Türkiye'nin içinde bulunduğu zor güvenlik durumu tam olarak kabul edilmekle birlikte, alınan tedbirler gerekli olanın ötesine geçmemeli ve orantılı olmalıdır. Yardım Toplama Kanunu, sivil toplum kuruluşlarının bağış toplama faaliyetlerini caydıran izinler için ağır şartlar getirmeye devam etmektedir. Bunlar arasında her bir fon yaratma faaliyeti için önceden bildirimde bulunulması ve uzun izin süreçleri yer almaktadır.

Kamu fonları şeffaf bir şekilde dağıtılmamakta ve dağıtım süreci sivil toplum kuruluşlarının ve diğer paydaşların her aşamada tam katılımına imkân vermemektedir. Mevcut vergi sistemi,

vakıfların ve derneklerin işleyişini ve gelişimini engellemektedir. Dernekler için 'kamu yararı' ve vakıflar için 'vergi muafiyeti' statüsü belirsiz bir şekilde belirlenmekte ve karar Cumhurbaşkanlığı tarafından verilmektedir. Mevcut Türk mevzuatı kapsamında Türkiye'deki sivil topluma mali destek sağlayan yabancı bağışçıların alanı giderek daralmaktadır. Hem bağışçılar hem de sivil toplum sık sık iftiraya uğrama ve uluslararası bağışçılar tarafından finanse edilen faaliyetlerinin suçlu hale getirilmesi riskiyle karşı karşıya kalmaktadır. Halen sivil toplumla iş birliği veya yasal çerçevenin iyileştirilmesi için kapsamlı bir hükümet stratejisi olmadığı gibi, herhangi bir mekanizma da mevcut değildir. Politika oluşturma ve izleme süreçlerinin bir parçası olan istişarelerden büyük ölçüde dışlanan bağımsız sivil toplum kuruluşlarıyla kamu istişareleri için yasal bir çerçeve veya şeffaf ve tutarlı bir uygulama bulunmamaktadır. İşleyen bir demokrasinin kurucu unsuru olması nedeniyle tam katılımcı bir yaklaşımın sağlanması büyük önem taşımaktadır. Genel olarak, Türkiye'de sivil toplumun gelişmesi için yasal, mali ve idari ortamın daha elverişli olması gerekmektedir.

Örgütlenme ve Barışçıl Toplantı Özgürlüğü²

Toplanma ve örgütlenme özgürlüğü alanında, mevzuatın ve uygulamasının Türkiye Anayasası, Avrupa standartları veya Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerle uyumlu olmaması nedeniyle daha fazla gerileme yaşanmıştır. Yasaklamalarda, orantısız güç kullanımında ve barışçıl gösterilere müdahale sayısında, terörle bağlantılı faaliyetler veya toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanununu ihlal suçlamasıyla göstericilere karşı açılan soruşturmalarda, davalarda ve idari para cezalarında artış olmuştur.

Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu'nun Temmuz 2021'de kitle imha silahlarının yayılmasının finansmanının önlenmesine ilişkin kanunun uluslararası insan hakları standartlarına uygunluğuna ilişkin raporunda Türkiye'de örgütlenme özgürlüğünü tehdit eden bazı hükümler tespit edilmiştir. Ekim 2021'de İçişleri Bakanlığı, dernekler yönetmeliğinde değişiklik yapan ve STK'ların bakanlık tarafından yürütülen bir risk analizine dayalı olarak denetlenmesini gerektiren bir genelge yayınlamıştır. Düzenlemeye karşı İnsan Hakları Derneği tarafından dava açılmıştır. Sivil toplum temsilcileri, profilleme gerekçesine ek olarak, bu tür düzenlemelerin genelge ile yapılmaması, ancak bir kanun ile getirilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Mart 2022'de İçişleri Bakanlığı, çoğu bağımsız insan hakları örgütüne Mali Eylem Görev Gücü (FATF) tavsiyelerine atıfta bulunan mektuplar göndermiştir. Mektuplarda kullanılan ifadeler, bu STÖ'lerin haberleri olmadan orta ve yüksek riskli gruplar olarak kategorize edildiğini göstermektedir. Bu durum sivil toplum aktörlerinin daha fazla suçlu olarak kabul edilmesine yol açabilir. Buna ek olarak, bu tür risk analizlerinin kapsamını ve sınırlarını belirleyen bir düzenleme olmadığı gibi, STÖ'lerin itiraz hakkını düzenleyen bir prosedür de bulunmamaktadır. Birçok insan hakları örgütü, uluslararası fon alanlar da dahil olmak üzere, denetimlerle karşı karşıya kalmıştır.

Venedik Komisyonunun Temmuz 2021'de yayımladığı örgütlenme özgürlüğüne ilişkin tavsiyeleri, STÖ'lerin bağış toplama faaliyetleri de dâhil olmak üzere uygulanmalıdır. İşten çıkarılan memurların gösterileri de dâhil olmak üzere insan hakları, çevre hakları, siyasi ve sosyoekonomik haklarla ilgili protesto ve gösteriler birçok ilde çoğu zaman yasaklanmıştır.

² EUROPEAN COMMISSION, COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT Türkiye 2022 Report, Brussels, 12.10.2022 SWD(2022) 333 final, pages 39-40

İstanbul'da Barış Günü, Dünya Kadınlar Günü ve 2010 yılından bu yana izin verilen "Ermeni Soykırımını Anma Günü" de dahil olmak üzere birçok büyük toplantı yasaklanmıştır. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, idarenin muğlak, takdire bağlı ve keyfi kriterlere dayanarak toplantı ve gösterileri yasaklamasına izin vermektedir. Onur Ayı münasebetiyle düzenlenen tüm etkinlikler ve geçit törenleri 2021'de olduğu gibi 2022'de de yasaklanmıştır.

İstanbul'daki 9. Boğaziçi Üniversitesi Onur Yürüyüşü ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Onur Yürüyüşü de Haziran'da yasaklanmıştır. Haziran ayında İstanbul Onur Yürüyüşü için toplanan yüzlerce kişiye polis müdahale ederek gözaltına almıştır. Gözaltına alınanların sayısı, daha önceki tüm İstanbul onur yürüyüşlerinde gözaltına alınanların toplam sayısını aşmıştır. Boğaziçi Üniversitesi öğrencileri ve mezunları hakkında, Cumhurbaşkanı tarafından rektör atanmasına karşı protesto gösterilerine katıldıkları için devam eden iki dava bulunmaktadır. Öğrenciler genellikle polis ve özel güvenlik görevlileri tarafından şiddete maruz kalmış ve yıl boyunca birkaç kez gözaltına alınmıştır. Örgütlenme özgürlüğü ile ilgili olarak, çok sayıda insan hakları savunucusu gözaltına alınmış veya tutuklanmış ve özellikle güneydoğuda, İnsan Hakları Derneği gibi önde gelen STÖ'ler de dâhil olmak üzere STÖ'ler polis baskınlarına maruz kalmıştır.

İstanbul'da Cumartesi Anneleri grubunun bir parçası olan 46 insan hakları savunucusu ve zorla kaybedilenlerin yakınları hakkında açılan davaya devam edilmiştir. Anayasa Mahkemesi, Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle kabul edilen Devlet Denetleme Kurulu'nun (DDK) dernek yöneticilerini görevden uzaklaştırma yetkisini iptal etmiştir. Bu olumlu karara rağmen DDK, dernek yöneticilerinin görevden alınmasını önermeye devam etmiştir. İnsan Hakları Derneği'nin, derneklerden tüm üyelerinin kimliklerini yetkililere açıklamalarını isteyen Ekim 2018 tarihli yönetmeliğe karşı başlattığı itirazlar, yönetmeliğin Eylül 2021'de Danıştay tarafından iptal edilmesine yol açmıştır. Ancak, mevzuatta yapılan bir değişikliğin ardından, üyelerin kimlikleri hakkında bilgi talep etme uygulaması devam etmiştir.